

Maandag

'Ik heb het niet gedaan'

Professor De Borger keek tevreden naar het resultaat van zijn werk. Op de tafel in zijn zonnige veranda stond een bonsai-boompje waarvan hij zojuist met enkele strategische sneden een paar zijscheuten verwijderd had die niet de gewenste groei-richting vertoonden. Zijn agenda bevond zich ongeopend naast zijn kop thee en een leeg bord, waarop enkele karig belegde beschuiten gelegen hadden. Op zijn leeftijd moest men stilaan op het gewicht beginnen te letten. Nog niet zo lang geleden had hij dankzij een dieet zijn gewicht zo'n 23 kilo naar beneden gekregen. Hij zat nu weer op een aanvaardbare BMI en was niet van plan het opnieuw te laten ontsporen.

Het was nog maar zeven uur, maar de professor was al een uur wakker. Een vroege vogel was hij, dat was hij als kind al.

Het zou een rustige dag worden. Om halftien stond er een afspraak met Annemie gepland, zijn assistente in opleiding, met wie hij de 'gevallen' van de vorige week zou bespreken. En 's middags moest hij naar de Begijnenstraat, waar de Antwerpse gevangenis lag. Dat was het zowat. De tijd ertussen zou hij doorbrengen met het schrijven van rapporten en verslagen.

Een fax rolde binnen. Twee namen, twee gevangnissen en het verzoek om twee verdachten te onderzoeken. Professor De Borger had over de zaak gehoord. Het ging om een roofoverval die ontaard was in een viervoudige en zeer gruwelijke moord. Een kind had de gruwel overleefd. In de media werd alleen vermeld dat het meisje in shock opgenomen was in het ziekenhuis. Dertien was ze. De professor schudde meewarig het hoofd en zocht zijn gsm in zijn broekzak.

‘Annemie?’

‘Goedemorgen, professor.’

‘Ik kreeg net een fax binnen. Over die moord van afgelopen vrijdag in Belsele. Ze willen dat ik die twee jongens aan de tand ga voelen. Het zou interessant kunnen zijn voor jou. Ik pik je om negen uur op aan de praktijk.’

Annemie was 29 en was bezig aan het laatste jaar van haar opleiding tot psychiater. God mag weten waarom, maar ze wilde graag gerechtspsychiater worden. Professor De Borger had naar haar motivatie gevraagd toen hij haar de eerste keer ontmoette. Ze vroeg hem of ze eerlijk mocht antwoorden. ‘Natuurlijk’, zei hij. Zijn nieuwsgierigheid was gewekt. Ze zei dat ze geen zin had om psychiater te zijn voor chronisch zieken. Een keer om de zoveel weken gedurende jaren met dezelfde patiënten praten over dezelfde problematiek, ze moest er niet aan denken. Of patiënten ontvangen die eigenlijk voor niet veel meer kwamen dan hun volgende voorschrift, waarmee ze bij de apotheker hun ‘levensnoodzakelijke’ geneesmiddelen konden gaan ophalen, of, erger nog, voor de zoveelste keer het ziekteattest verlengen van mensen die de arbeidsmarkt al lang vaarwel gezegd hadden. Daarvoor was ze geen psychiatrie gaan studeren, benadrukte ze. ‘Geef mij maar bloed, sperma en tranen’, voegde ze er stoer aan toe. Professor De Borger had het niet laten zien – hij was sowieso niet het soort man dat aan de buitenwereld toonde wat er in hem omging –, maar hij was wel onder de indruk. En aan bloed, sperma en tranen was er geen gebrek in de gerechtspsychiatrie, waarin hij al 25 jaar werkte. ‘Verwacht niet dat je er rijk van wordt, justitie is een gierige werkgever’, was het enige wat hij erop zei.

Een maand geleden was Annemie bij hem beginnen te werken. Ze zou zes maanden van haar opleiding tot psychiater bij hem doorbrengen en zich verdiepen in de gerechtspsychiatrie.

Binnen de standaardopleiding tot psychiater besloeg de foren-
sische psychiatrie, een mooie naam voor gerechtspsychiatrie,
amper twee namiddagen les in een opleiding van vijf jaar. Dit
was voor een afgestudeerde psychiater net voldoende om te
weten dat gerechtspsychiatrie bestond, maar zeker niet vol-
doende om er zelf in actief te zijn. Annemie hielp de professor
met het uitschrijven van de verslagen en regelmatig, vrij vaak
zelfs, vergezelde ze hem op de vele bezoeken die hij overal in
Vlaanderen aflegde.

Professor De Borger wierp nog een laatste blik op zijn bon-
sai, stopte zijn agenda samen met de fax in zijn boekentas en
sloot de deur van zijn huis. Het beloofde een bloedhete dag te
worden, en de lentefrisse lucht die deze ochtend rond zijn ve-
randa hing, kreeg nu al dat zwoele dat de stad 's middags met
haar uitlaatgassen zou vermengen tot een broeierige zwavel-
lucht.

‘Dag Annemie.’

‘Dag professor, waar gaan we naartoe?’

‘Eerst naar Brugge, vanmiddag naar Everberg.’

De gevangenis van Brugge, in Sint-Andries, geldt als een van
de grootste en best beveiligde in België. Er verblijven zowel
mannelijke als vrouwelijke gedetineerden. In 2007 bedroeg de
gemiddelde bevolking 748 gevangenen. Het is samen met de
gevangenis van Lantin de enige in België met een hoog beveil-
ligde afdeling voor extreem gevaarlijke criminelen. De gevan-
genis kwam in 2009 nog in het nieuws toen Ashraf Sekkaki er
op spectaculaire wijze per helikopter ontsnapte. Vroeger moest
de professor nog tot hartje Brugge rijden om daar zijn bezoeken
af te leggen, maar sinds de gevangenis in 1991 verhuisd was
naar dit hypermoderne complex, dat zelfs over een volwaardige
ziekenhuisafdeling beschikte, spaarde hij meer dan een half-
uur per bezoek uit.

Over de grote parking voor politiecombi's liepen Annemie en de professor naar de zware metalen toegangsdeur. Ze belden aan. Binnen werd op het knopje van de intercom gedrukt en de bezoekers werden binnengelaten. Ze lieten hun legitimatie zien aan de eerste controlepost binnen de muren, de zogenaamde 'portier één'. Ze werd verzocht te wachten. Het was de eerste keer dat Annemie er kwam. 'Ze zijn bezig met het spannen van de netten', zei de professor terwijl ze wachtten. Na de ontsnapping van Ashraf Sekkaki had men het plan opgevat om door het spannen van netten helikopterlandingen op de binnenplaats van de gevangenis te verhinderen.

Ze mochten verder en passeerden de metaaldetector. Professor De Borger had er een hekel aan. Niet zozeer de metaaldetector zelf, want dat is een logische veiligheidsmaatregel voor men een gevangenis binnen mag, maar de bijbehorende 'halve striptease' vond hij ergerlijk. Telkens als het piepsignaal klinkt, mag men terugkeren om uit te zoeken welk kledingstuk nog metaal zou kunnen bevatten en moet dit ook weer uitgedaan worden voor men opnieuw voorbij de detector moet. Na al die jaren wist hij van bijna alle kledingstukken en schoenen in zijn kleerkast of ze al dan niet metaal bevatten. Het viel mee, geen piepsignaal, hij kon in één keer voorbij de detectie. Annemie had minder geluk. Ze moest meerdere keren (schoenen met een metalen hak, een vergeten muntstuk in een zak, een broekriem) de controle trotseren.

Professor De Borger dacht glimlachend terug aan een vorige assistente, die bleef 'piepen' en uiteindelijk – alsof het een spelletje strippoker was – nadat ze al de helft van haar kleren had uitgetrokken, tot de vaststelling kwam dat een metalen beugel in haar bh de toegang tot de gevangenis belette. Met een knalrood hoofd en een duidelijk opkomende paniekaanval, vroeg ze aan de portier achter het toestel of echt alles uit moest.

Eerst knikte die met een grijns naar professor De Borger, maar dan zei hij snel: 'Laat maar, we controleren wel verder met de handscanner.' Maanden later kon hij Laila, de vorige assistente, nog de stuipen op het lijf jagen door bij het binnengaan van een gevangenis langs zijn neus weg te vragen of ze wel de juiste bh aanhad.

Boven bleven ze even in de wachtzaal. De persoon voor wie ze daar waren, zat op secreet en kon niet naar de gewone gesprekslokalen komen, waar ook de advocaten hun cliënten zien.

Herman, de hoofdciplier, kwam binnen.

'Dokter?'

'Goedemorgen, chef, hoe gaat het met u?'

'Prima, dank u. Schoon volk werd hier binnengebracht zaterdag. Roofmoord. Vier doden, van wie twee kinderen. De verdachte ontkent alles. Het is een jonge gast, net achttien geworden. Ze waren met z'n tweeën, de andere, die maar zestien is, zit in Everberg. Ik laat hem voor u uit secreet halen.'

Als er ernstige redenen bestaan om te vrezen dat een verdachte contact zou hebben met zijn mededaders, wordt hij op secreet geplaatst. De onderzoeksrechter beveelt dan dat de gevangene geen bezoek mag krijgen en niet mag communiceren met de buitenwereld, op geen enkele manier. Hij krijgt zelfs geen toegang tot kranten of radio. Het enige wat hij mag doen, is een boek uit de gevangenisbibliotheek lezen. Misdadigers zijn echter niet de grootste lezers, en vaak zitten ze dan ook maar wat voor zich uit te staren.

'Mag ik u voorstellen aan mijn assistente, dokter Vandeput.'

Herman nam Annemie goedkeurend op en schudde haar de hand. Hij gebood hen te volgen. Ze passeerden sluisen en sassen – elke deur ging pas open als de vorige gesloten was – op weg naar de ontvangstkamer. De obligate sleutelbos rinkel-

de aan zijn gordel, een statussymbool, want vrijwel alle deuren gingen elektronisch open en dicht.

In gevangenisplunje ziet iedereen er wat vervaarlijker uit, maar tegelijkertijd ook wat anoniemer. Een eerste indruk vormt men dan niet aan de hand van de kleding en de schoenen, maar veeleer door details in het gezicht en de houding tegenover de onderzoekers. Kleding zegt veel over iemands persoonlijkheid. Zo herinnerde professor De Borger zich twee mannen in een Nederlandse gevangenis waar aangehouden hun eigen kleding mochten dragen. Een van de mannen was volledig in zwart leer gekleed, hij had aan elke vinger grote ringen met adelaars en doodshoofden en had piercings met langwerpige pinnen in oren, lippen en tong. De ander droeg een spannende witte leren broek en een roze net-T-shirt zonder mouwen. Bovendien liep hij op hoge hakken. Hun uiterlijk verklapte veel over hun binnenkant. De professor had met hen een gemoedelijk gesprek, en beide mannen bleken aangename en spontane figuren te zijn.

De jongeman – ze zouden hem even later leren kennen als Steve De Clopper – zag er opvallend jong uit, en ondanks het feit dat hij zich twee dagen niet had kunnen scheren, vertoonde zijn gezicht nauwelijks baardgroei, op een paar zwarte plukjes na. Hij keek de professor noch Annemie recht aan.

‘Goedemorgen, mijnheer De Clopper.’

Geen antwoord.

‘Mijn naam is dokter De Borger en dit is mijn assistente, dokter Vandeput. Wij zijn beiden psychiater en komen met u praten op vraag van de onderzoeksrechter. De rechter vraagt ons om wat meer zicht te krijgen op wie u bent, uw persoonlijkheid. We moeten op termijn ook een uitspraak doen over uw toerekeningsvatbaarheid.’

‘Mijn toerekenings-wat?’, onderbrak Steve.

‘Toerekeningsvatbaarheid. Simpel gezegd betekent dat of u gek bent of niet. Niet dat ik daarvan uitga, maar juridisch is het belangrijk dat dit officieel vastgesteld wordt. We willen u graag enkele vragen stellen. Ik heb uw dossier nog niet ingekeken, dat heb ik bewust niet gedaan. Ik zou graag onbevooroordeeld van u horen wat er juist gebeurd is, waarom u hier zit.’

‘Het is hun eigen schuld’, bracht Steve uit nog voor professor De Borger helemaal uitgesproken was.

‘Wat is hun eigen schuld?’

‘Als hij gewoon de kluis had opengemaakt, was er niets aan de hand geweest. Dan had niets van dit alles moeten gebeuren. Wij wilden alleen maar het geld, maar meneer moest zo nodig de held uithangen. Trouwens, ik heb met die moorden niets te maken, dat was Kevin.’

‘Kevin?’

‘Mijn maat. Te lomp om te helpen donderen, eigenlijk. Soms snap ik niet waarom ik met hem optrek. En nu heeft hij me nog flink liggen ook. Wedden dat hij zal ontkennen? Dit had een gewone inbraak moeten zijn, die eikel had gewoon de combinatie van de kluis moeten geven, simpel plan. En die klootzak van een flik die mij oppakte, ging er gewoon van uit dat ik een moordenaar was. Klootzak. Je kunt veel van me zeggen, maar niet dat ik een moordenaar ben.’

‘Wat kun je wél over jezelf zeggen?’, pikte de professor in.

‘Alsof ik dat aan jouw neus ga hangen, meneer de psychiater.’

‘Mij best, maar je wilt toch graag als je straks voor de jury verschijnt, dat ze een eerlijk beeld van je krijgen?’

‘Kan het mij wat schelen.’

De professor besloot het over een andere boeg te gooien met feitelijke vragen over de leeftijd van de jongen, waar hij woonde, of hij naar school ging of werkte en wat zijn ouders deden.

De jongen werd spraakzamer. Hij kwam uit een kansarm milieu, zijn vader had haast nooit gewerkt en zijn moeder was kassière in een supermarkt. Hij was door herhaaldelijk spijbelen al vrij vroeg met het gerecht in aanraking gekomen. Het gesprek begint te vloten, dacht de professor, en net op dat moment had Steve er genoeg van. Op agressieve toon zei hij: 'Kijk, al wat ik te zeggen heb over deze zaak, heb ik je al gezegd. Die man was een heel domme man. Wij wilden enkel het geld. Hij wilde dat niet direct geven. Hij had moeten luisteren. Ik ben het niet gewend dat mensen mij dingen weigeren als ik iets vraag. Ik vind het erg jammer voor hem en zijn familie, maar gedane zaken nemen geen keer. En trouwens, Kevin heeft die gasten vermoord, ik niet. Of hij de waarheid zal spreken, dat is een andere zaak.'

Er viel een stilte.

De professor en Annemie maakten aanstalten om het vertrek te verlaten toen Steve plots het woord tot hen richtte.

'Mag ik u iets vragen, meneer de psychiater?'

'Ga je gang.'

'Hoe is uw assistente in bed?'

Annemie stond als aan de grond genageld. Inwendig kookte ze. Steve merkte het en voegde er meesmuilend aan toe: 'Kijk, ze wordt er al opgewonden van.'

'Ik zou het niet weten, mijnheer De Clopper,' antwoordde professor De Borger met een uitgestreken gezicht en zonder verandering van intonatie, 'maar ik heb er wel een idee van hoe de jury in het hof van assisen zal reageren op deze opmerking.'

'Oké, oké ... dokter, het was maar een grapje', zei Steve met een gemene grijns. 'Ik wil alleen niet dat ze die moorden in mijn schoenen schuiven.'

'Daarover zal de jury wel beslissen', zei professor De Borger kortaf. 'Binnen enkele dagen komt mijn assistente terug met

extra testen. Wij zien elkaar nog, daar mag u op rekenen. Nog een prettige dag verder.'

Het was stil op weg naar Everberg, de jeugdgevangenis op een steenworp van Leuven, waar ze de tweede jongen zouden ontmoeten. Annemie had de professor nooit veel weten zeggen. Soms bleef ze wat dat betreft wel een beetje op haar honger. Tijdens hun eerste gesprek had ze hem gevraagd wat de essentie van zijn werk was.

'Mijn job is eigenlijk heel eenvoudig', had hij geantwoord. 'Enerzijds onderzoek ik slachtoffers en anderzijds daders. Slachtoffers komen bij mij in het kader van ongelukken en misdaden, en het gaat dan om schadevergoedingen. Dat kan bijvoorbeeld een bankdirecteur zijn die een overval meemaakt, een vuurwapen tegen zijn hoofd krijgt of in elkaar getimmerd wordt en een posttraumatische stressstoornis ontwikkelt. De daders, dat is een heel ander verhaal.'

'Hoezo?', had ze gevraagd. Haar nieuwsgierigheid was gewekt.

'Ik dacht al dat dat je zou interesseren. Daders worden naar mij doorverwezen door de onderzoeksrechter, rechter of procureur. En bij moordzaken, assisen dus, worden gerechtspychiaters standaard ingeschakeld. Dat is eenvoudigweg omdat men in assisen niet het risico kan lopen dat de verdediging tijdens het proces plots ontoerekeningsvatbaarheid inroept, want dan stort heel het assisenproces in elkaar. Dus daar doet men altijd een beroep op een gerechtspychiater. Ook bij alles wat met seksuele feiten te maken heeft, zeker als er minderjarigen in het spel zijn, worden wij ingeschakeld.'

Ze besloten onderweg te lunchen in een snelwegrestaurant. Professor De Borger parkeerde zijn Volvo. De hitte sloeg hen in het gezicht toen ze de portieren openden. Even later zaten ze aan een tafeltje. Annemie had alleen iets te drinken besteld,

ze had haar lunch die ochtend klaargemaakt: een slaatje met feta en een portie tabouleh.

‘Wat vond je van die jongen?’, vroeg de professor nadat ze een hele tijd in stilte gegeten hadden.

Annemie was ondertussen op de hoogte van de inhoud van het dossier, dat ze tijdens de rit in de auto had kunnen inkijken. Het was het ergste wat ze tot dusver had meegemaakt en ze zou niet snel beweren dat het gruwelijke verhaal haar niets deed, hoe stoer ze zich ook had voorgedaan tijdens haar eerste gesprek met de professor.

‘Hij leek niet veel spijt te hebben’, was haar eerste reactie.

‘Tja, het lijkt wel of we hier te maken hebben met een raschte psychopaat’, antwoordde professor De Borger. ‘Natuurlijk is het nog te vroeg om dat zo te stellen. We moeten de testen nog afnemen en het dossier grondig bestuderen.’

Annemie wist dat professor De Borger het had over de zogenaamde PCL-R-test van Hare, die gold als de belangrijkste voor het bepalen van psychopathie. Maar ze had nog nooit zo’n test afgenomen of bijgewoond.

‘Dat doet me eraan denken, heb ik je al verteld dat ik vrijdag op het assisenhof in Tongeren verwacht word?’

Annemie schudde het hoofd. ‘Tongeren, is daar niet het proces van Ronald Janssen aan de gang?’

‘Precies,’ antwoordde de professor, ‘als je wilt, kun je mee-gaan, dan zie je eens hoe het er op een hof van assisen toe gaat en op welke nonsensicale vragen ik soms moet antwoorden. Bovendien maak je dan kennis met een ander soort psychopaat. Janssen, dat is een echte wolf in schaapskleren, hij lijkt niet het minst op onze Steve De Clopper.’

‘Zal het ook over zijn toerekeningsvatbaarheid gaan?’

‘Uiteraard. Een hoofdthema in dit soort zaken. Voor veel mensen lijkt dat een simpele kwestie, maar dat is het niet. Het

is eigenlijk een zeer complexe materie. Wij gerechtspsychiaters moeten op vier vragen een antwoord geven, tenminste, er een advies over geven, want wij geven advies, het is aan de rechters om het te volgen of te verwerpen. Kort samengevat wil men allereerst weten of de verdachte op het ogenblik van de feiten aan krankzinnigheid, erge geestesstoornissen of zwakzinnigheid leed. Ten tweede is er de vraag of hij of zij nu nog steeds in die toestand verkeert en of hij of zij op beide momenten de controle had over zijn daden. En ten derde moeten wij adviseren of de verdachte op dit moment, op het moment dat wij hem onderzoeken dus, nog gevaarlijk is. Bovendien moet er tussen de geestesstoornis en de feiten een oorzakelijk verband zijn. Dat laatste vergeet men nogal eens, zelfs advocaten. Meer is het niet. Vier vragen, vier antwoorden, meer is het niet.'

De professor ging ervan uit dat er wel een advocaat bij zou zijn die hem zou willen betrappen op gebrekkige dossierkennis of iemand die het nut van persoonlijkheidstesten in twijfel zou trekken, en hij verheugde zich er al op. Leuke momenten, vond hij nu, maar dat was niet altijd zo geweest. Toen hij jonger en onervarener was, keek hij er soms tegen op om voor de rechtbank te verschijnen, en studeerde hij vaak langer op de dossiers dan strikt noodzakelijk was. Maar hij kende zijn dossiers dan ook zeer goed en had inmiddels een stevige reputatie opgebouwd.

De psychopaat

Het woord 'psychopaat' is lange tijd een synoniem geweest van iemand die iets heel slechts heeft gedaan, een synoniem van zondaar, een scheldwoord.

Die zeer oude betekenis van het begrip 'psychopathie' vinden

we vandaag nog altijd terug onder de mensen. In de psychiatrie heeft het begrip 'psychopathie' evenwel een duidelijk omschreven betekenis. Het verwijst naar een persoonlijkheidsstoornis, gekenmerkt door een reeks specifieke eigenschappen. Een van de belangrijkste kenmerken is het gebrek aan inlevingsvermogen, aan empathie.

In 1941 beschrijft Hervey Cleckley psychopathie als een combinatie van persoonlijkheidskenmerken en gedragskenmerken. Die visie blijft lang onbekend, tot Robert Hare in de jaren tachtig een meetinstrument ontwikkelt (de PCL-R, *Psychopathy Checklist-Revised*). Met dat meetinstrument kan worden bepaald in welke mate iemand psychopathische kenmerken heeft. Hare heeft naast het hoofdkenmerk, gebrek aan inlevingsvermogen, nog negentien andere kenmerken vastgelegd, gebaseerd op de inzichten van Cleckley. In de forensische psychiatrie werken we met het meetinstrument van Hare en spreken we ook telkens over 'een psychopaat volgens de theorie van Hare'. Het volstaat niet om psychiater of psycholoog te zijn om deze checklist af te nemen. Daarvoor moet je een aanvullende opleiding gevolgd hebben.

Binnen de PCL-R worden twee factoren onderscheiden, net zoals Cleckley dat deed: de persoonlijkheidskenmerken vallen onder factor 1 en de antisociale gedragskenmerken worden gescoord in factor 2.

Zo kan je mensen hebben die binnen hun persoonlijkheid (factor 1) alle kenmerken vertonen van een psychopaat volgens Hare, maar er geen of nauwelijks sporen van vertonen in hun gedrag. Denk maar aan het karikaturale prototype van een verkoper van tweedehandsauto's. De gladde jongen in net maatpak, charmant, die iedereen om zijn vinger windt en er geen seconde wroeging over heeft dat hij iemand een wrak

aansmeert. Dat is iemand die nooit een crimineel feit heeft gepleegd, dus in zijn gedrag (factor 2) geen psychopathische kenmerken vertoont, maar wel een reeks psychopathische persoonlijkheidskenmerken heeft (gescoord in factor 1). We spreken dan van kernpsychopathie: de kern van de persoonlijkheid is psychopathisch.

Er zijn ook mensen die op de schaal van Hare vrij hoog scoren doordat ze veel psychopathische gedragskenmerken vertonen, maar die geen psychopathische persoonlijkheid hebben. Het gaat meestal om mensen die opvallend antisociaal gedrag vertonen, die bijvoorbeeld al op jonge leeftijd criminele feiten hebben gepleegd, geen voorschriften naleven, herhaaldelijk met het gerecht in aanraking komen, zich op seksueel vlak vaak promiscue gedragen, gebruiksrelaties aangaan of geen gezag of autoriteit aanvaarden. In dit laatste geval spreekt men van een antisociale persoonlijkheidsstoornis, maar dus geen psychopathische stoornis.

Het is pas wanneer men op beide factoren relatief hoog scoort, dat men spreekt van een psychopathische stoornis volgens Hare. Hare heeft in zijn meetinstrument twintig elementen opgenomen die volgens hem kenmerkend zijn voor psychopathie. Elk kenmerk scoort 0, 1 of 2, van niet aanwezig kenmerk over twijfelachtig tot duidelijk aanwezig. Al naargelang de score op die schaal heb je minder of meer psychopathische kenmerken. Wie op die schaal van Hare 8 of 9 op 40 haalt, heeft wel psychopathische trekken, maar te weinig om van een psychopathische persoonlijkheidsstoornis te spreken. Normale mensen scoren sowieso enkele punten, wat ons meteen allemaal een heel klein beetje psychopaat maakt. Wie 26 of meer op 40 scoort, is volgens Europese normen een psychopaat met alles erop en eraan, een *full option* zou men kunnen zeggen. In Amerika moet iemand minstens 30 op 40

halen voor men van een prototypische psychopaat spreekt. Dit is omdat een aantal kenmerken in de PCL-R gebaseerd is op het gebruik van geweld, wat in de Verenigde Staten meer maatschappelijk aanwezig is dan in Europa. Om er als psychopaat bestempeld te worden, moet je al ruim boven het gemiddelde van de bevolking zitten.

Er is al veel onderzoek gedaan naar de oorzaak van psychopathie. Erfelijkheid speelt een heel belangrijke rol. Je moet bij wijze van spreken al met een wat ontregelde computer op de wereld komen om te kunnen uitgroeien tot een psychopaat. De kern van het gebrek aan inlevingsvermogen moet aanwezig zijn. De opvoeding zal voor een deel bepalen of de antisociale gedragingen erbij komen, of dat het kind zijn weg op een andere manier zal zoeken in het leven.

Wat dat betreft, ligt psychopathie dicht bij autisme. Veel autisten hebben evenmin inlevingsvermogen. Ze beseffen zelfs niet dat anderen zoiets hebben als inlevingsvermogen. Dat is dan weer een wezenlijk verschil met een psychopaat. Psychopaten weten wel wat er kan leven bij anderen op het vlak van gevoelens en wat inlevingsvermogen betreft. Ze kunnen het zelf niet voelen, maar ze kunnen de gevoelens van een ander heel goed manipuleren en misbruiken.

Stel dat je plots een dierbare vriend verliest, en je hebt twee dagen voor zijn dood nog verteld dat je een conflict had met die vriend. Een autist zal dan zeggen: 'Goed dat je van hem af bent, nu heb je geen ruzie meer met hem.' Een psychopaat zal je op dat moment zeggen: 'Wat erg voor jou dat die vriend gestorven is.' Een psychopaat weet dat dat voor jou belangrijk is. Maar zelf zal hij er niets bij voelen, wat kan hem die dode vriend schelen. Hij betoont je zijn medeleven omdat hij weet dat het voor jou belangrijk is en omdat hij iets van je wil. En

het zou best kunnen dat hij je troost terwijl hij die vriend twee dagen geleden zélf heeft doodgereden. Als hij daarentegen niets van je nodig heeft, zal hij ook iets zeggen in de trant van: 'Van wat opgeruimd is, kun je geen last meer hebben.'

Psychopaten missen dus elke vorm van inleving, maar ze weten heel goed waar de gevoeligheden van anderen liggen. Met andere woorden, ze zijn eigenlijk emotioneel intelligent zonder dat ze enig inlevingsvermogen hebben. Dat maakt psychopaten net zo gevaarlijk. Ze weten precies waar ze moeten op inspelen. Ze worden weleens 'sociale kameleons' genoemd: ze weten zich perfect aan te passen aan wat de ander verwacht op sociaal vlak en op het vlak van gevoelens.

Binnen de forensische psychiatrie vormen psychopaten een heel aparte groep. Het probleem met psychopaten is dat de slaagkansen bij behandeling zeer klein zijn. Eigenlijk bestaat er voor hen vrijwel geen enkele behandeling. Bovendien staan psychiatrische instellingen zeer weigerachtig tegenover dergelijke patiënten. Vaak weigeren ze mee te werken aan de voorgestelde behandeling en bovendien hebben ze een storende invloed op andere patiënten. Soms doen ze wel mee, maar enkel om een ander, egoïstisch doel te bereiken. De behandeling wordt dan misbruikt door de psychopaat en verliest uiteraard haar nut. Men is het erover eens dat de behandeling van psychopaten zelfs een averechts effect heeft. Ze worden er enkel slimmer, sluwder en sociaal wenselijker van.

'Meer is het niet,' klonk het na in Annemies hoofd, 'vier vragen, vier antwoorden.'

'En om die vragen te beantwoorden, daar heb je de testen voor?', vroeg ze.